

Szakmai zárójelentés a 67951 sz. „Az információ szerepe a polgári perben” c. OTKA kutatásról

Vezető kutató: Dr. Kengyel Miklós egyetemi tanár, DSc

I. A kutatás célkitűzései

A több mint öt évvel ezelőtt összeállított kutatási tervünket két lényeges munkahipotézisre alapoztuk: Az egyik szerint a modern információs és kommunikációs technológia (ICT) rövid időn belül *olyan hatást* gyakorol a polgári igazságszolgáltatás hagyományos struktúráira, ami megkérdőjelezheti a döntően XIX. századi alapelvek és intézmények fenntarthatóságát. A másik hipotézis szerint *az elektronikus eljárás*, mint „papír alapú eljárás” alternatívája öt éven belül a magyar polgári peres eljárásban is megjelenik. E két feltevésre tekintettel a *kutatómunka céljaként* egyfelől a világszerte megindult folyamatok elemzését, másfelől az 1952. évi magyar polgári perrendtartás újrakodifikálásának az előkészítését jelöltük meg. Amíg az első hipotézisünket a 2010 őszén rendezett nemzetközi konferencia igazolta, addig a második feltevésünk Magyarország vonatkozásában nem teljesült, mivel az elektronikus eljárás bevezetésére tett kísérletek 2010-ben megtorpantak.

A kutatómunka során mindvégig igyekeztünk a téma jellegéből adódó *parttalanságot* elkerülni. Ennek érdekében az információ fogalmát elsősorban a polgári per eldöntéséhez szükséges tényekre és bizonyítékokra szűkítettük le, de az információ megszerzését (Informationsbeschaffung) – a német jogirodalommal, különösen Stürmerrel és a követőivel ellentétben – nem korlátozzuk csupán a bizonyításra. A polgári pert olyan *kommunikációs folyamatnak* tekintjük, amelyben a résztvevők között (bíró, felek, harmadik személyek, tanúk, szakértők stb.) *törvényben szabályozott információcsere* folyik. Ez a megállapítás éppúgy vonatkozik az írásbeli és a szóbeli eljárásra, mint az írásbeliség és a szóbeliség elemeit sajátosan vegyítő elektronikus eljárásra. A modern kommunikációs technológia a polgári perbeli információcsere olyan lényeges elemeit változtatja meg mint pl. az eljárás megindítása, az iratok kézbesítése, a tárgyalás előkészítése, a tárgyalás lefolytatása, a bizonyításfeltétel vagy a határozathozatal. A négyéves kutatómunka során – ha nem is egyforma hangsúllyal – a felsorolt jogintézmények átalakulását próbáltuk meg nyomon követni, beleértve a változásoknak a polgári per alapelveire gyakorolt hatását is. Ez a folyamat a világ számos országában már az ezredfordulót követően megindult és azt utóbbi néhány évben látványosan felgyorsult. Nem így a magyar polgári perben, ahol még mindig nem beszélhetünk a modern információs és kommunikációs technológia térhódításáról, mivel a digitális technika alkalmazása csak néhány nemperes eljárásban terjedt el. Erre tekintettel a vizsgálódásunkat néhány nemperes eljárásra, így pl. a fizetési meghagyásos eljárásra és a bírósági végrehajtásra is kiterjesztettük.

II. A kutatás menete

A 67951. számú „Az információ a polgári perben” című kutatást a 2007. július 1-jétől 2011. július 31-ig tartó négyéves időszakban végeztük el. A kutatócsoport eredetileg három tagból

állt: Kengyel Miklós DSc, egyetemi tanár (PTE) vezető kutatóból, továbbá Harsági Viktória PhD, egyetem docens (PPKE) társkutatóból és Gáll Tamás egyetemi adjunktus (PTE), résztvevő kutatóból. Kutatóhelyként az *Andrássy Gyula Német Nyelvű Egyetemet* választottuk, mivel a pályázat benyújtásának időpontjában a vezető kutató az intézmény rektora, a társkutató pedig az egyetem oktatója volt. Kengyel Miklós a rektori megbízásának megszűnte után a Lehrstuhl für Vergleichendes und Europäisches Zivilprozessrecht vezetőjeként működött tovább az egyetemen. Gáll Tamás 2008 és 2010 között az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium tanácsosaként a Polgári Jogi Kodifikációs és Nemzetközi Magánjogi Főosztályon dolgozott. 2010-ben a kutatócsoport a Társadalom és Bölcsészettudományi Kuratórium elnökének az engedélyével két további résztvevővel egészült ki, Nemessányi Zoltán egyetemi adjunktussal (PTE) és Czoboly Gergely PhD hallgatóval.

2007

A kutatómunka első jelentős állomása „Az elektronikus polgári eljárás az osztrák és a magyar igazságszolgáltatásban / Das elektronische Zivilverfahren in der österreichischen und ungarischen Ziviljustiz” címmel 2007 novemberében megrendezett szimpózium volt. Az itt elhangzott, majd nyomtatásban is megjelent előadások – a munkatervvel összhangban – a kutatás elméleti megalapozását szolgálták. Gáll Tamás „A modern technika mai és lehetséges jövőbeli szerepe a magyar polgári igazságszolgáltatásban” című tanulmánya a cégbejegyzési eljárásban alkalmazott digitális eszközöket (elektronikus aláírás, intelligens nyomtatványok stb.) vette sorra és a megoldandó problémákkal (pl. elektronikus térítvény) foglalkozott. Harsági Viktória: „Az elektronikus eljárás hatása a polgári eljárásjog klasszikus alapelveire” című tanulmányában arra a kérdésre keresett választ, hogy „a bírósági eljárás virtualizálása kompatibilis-e a hagyományos eljárási alapelvekkel”. A tanulmányok alapjául szolgáló előadások egy *osztrák-magyar szimpózium* keretében hangzottak el. Azért esett a választásunk Ausztriára, mert a közvetlen környezetünkben itt a legmagasabb az igazságszolgáltatás elektronikus fejlettsége. Martin Schneider „E-Justiz in Österreich” című prezentációjában bemutatta azokat az eredményeket, amelyeket az osztrák igazságszolgáltatás a „Justiz im Wandel der Zeit” program keretében 1980 óta elért. Walter H. Rechberger „Die Auswirkungen des Einsatzes der Informationstechnologie im Zivilprozess auf die Prozesskultur” című előadásában viszont azokra a veszélyekre figyelmeztetett, amelyek az elektronikus eljárás elterjedése következtében Ausztriában és más fejlett országokban már kialakultak.

2008

2008 első felében a vezető kutató a modern információs és kommunikációs technológiának a polgári perbeli bizonyításra gyakorolt hatását vizsgálta, különös tekintettel arra, hogy a hazai szabályozás több területen (elektronikus okiratok bizonyító ereje, tanú adatainak védelme) is megújult. A kutatási eredmények felhasználásra kerültek a 2008 őszi megjelent tankönyv bizonyításról szóló fejezetében (Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, 9. kiadás, Budapest, 2008, Osiris Kiadó, 282-342. o.), a Petrik Ferenc szerkesztette kommentárban (*Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG-Orac, 363–406/16. o.) valamint a tankönyv újabb kiadásában (Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. 10. kiadás, Budapest, Osiris kiadó, 280–340.o.) Ugyancsak 2008-ban jelent meg a Dialóg Campus Kiadónál – a vezető kutató szerkesztésében – a 2007. évi osztrák-magyar konferencia teljes anyaga. A konferencia és a kiadás költségeihez az ASO (Austrian Science and Research Liason Office) is hozzájárult.

Az elnyert támogatás lehetővé tette azt, hogy a kutatók 2007-től kezdődően rövidebb *tanulmányutakat* tegyenek külföldön (Németország, Ausztria, Olaszország), amelyek során a helyszínen tanulmányozhatták azt, hogy a modern technológia elterjedése mennyiben alakítja át a kiválasztott európai országok polgári igazságszolgáltatását, és hogyan változtatja meg az információ-szerzés és továbbítás hagyományos formáit és eszközeit. A kutatómunka sikere szempontjából ugyanilyen fontosnak *bizonyult a konferenciákon való részvétel is*. A polgári eljárásjogászok nemzetközi összejövetelein egyre gyakrabban kerül szóba a modern információs és kommunikációs technika alkalmazása. 2007-ben Salvadorban, az International Association of Procedural Law XIII. kongresszusán párhuzamos előadások hangzottak el Janet Walker and Garry D. Watson professzorok részéről „New Technologies and the Civil Litigation Process. Common Law”, valamint Emmanuel Jeuland professzor részéről „Nouvelles technologies et procès civil. Rapport général pour les pays de droit civil” címmel. A common law és a civil law országokról készült jelentést Ángel Landoni Sosa professzor szintetizálta. 2008-ban Valenciában Soraya Amrani-Mekki professzor „El impacto de las nuevas tecnologías sobre la forma del proceso civil” című előadásában az elektronikus korszaknak a szóbeliségre és az írásbeliségre gyakorolt hatását elemezte. Itt jegyezzük meg, hogy a konferenciákon való részvétel és a tanulmányutak csak részben terheltek a kutatás költségvetését, mivel egyes költségtételeket más forrásokból sikerült fedezni. A nemzetközi konferenciákon való aktív részvétel további „hozádeka” volt az, hogy a vezető kutató az *International Association of Procedural Law* elnökségétől megbízást kapott egy 2010. évi konferencia megrendezésére.

2009

2009-ben ismét a hazai kutatásokra helyeztük a nagyobb hangsúlyt. Hosszas előkészítő munka után elkészültek azok a törvények, amelyek arra lettek volna hivatottak, hogy 2010-től kezdődően utat nyissanak a modern információs és kommunikációs technológia polgári eljárásbeli alkalmazása előtt és ezáltal jelentős mértékben átalakítsák a magyar polgári igazságszolgáltatást, különösen a bíróság és a felek között folyó kommunikáció tekintetében. A hivatalos iratok kézbesítéséről és az elektronikus térítvevényről szóló 2009. évi LII. törvény, valamint a vállalkozások közötti jogviták gyorsabb elbírálásáról szóló 2009. évi LXVIII. törvény kidolgozásában *Gáll Tamás IRM tanácsos, a kutatócsoport egyik tagja is részt vett*. A küszöbön álló változásokra tekintettel 2009. november 6-án „Az információ a polgári perben” címmel rendeztünk konferenciát, amelynek az egyik témája a *kézbesítés* volt. Gáll Tamás az elkészült törvényt mutatta be, Harsági Viktória pedig a határon átnyúló kézbesítés problémáival foglalkozott. A konferencia jó alkalom volt arra, hogy a négyéves kutatás „félidejéhez” érkezve *két év mérlegét* megvonjuk. A vezető kutató „A modern információs technológia hatása a polgári perre” című előadásában az eddig elvégzett *összehasonlító kutatások* eredményeit foglalta össze, különös tekintettel a német-osztrák, illetve angol-amerikai jogterületekre.

2009-ben több olyan könyv, illetve tanulmány jelent meg, amelynek megírásához „Az információs szerepe a polgári perben” című kutatás részeredményeit használták fel a szerzők. A felsorolás élére kínálkozik a „*Der Einfluss des Europäischen Zivilverfahrensrechts auf die nationalen Rechtsordnungen*” című tanulmánykötet (Nomos Verlag, Baden-Baden, 2009, 230 o.), amelynek a vezető kutató az egyik szerkesztője volt és Harsági Viktóriával két tanulmányt is publikáltak a kötetben. Az OTKA kutatást két téma is érintette, nevezetesen a határon átnyúló *bizonyításvétel*, valamint a határon átnyúló *kézbesítés*, amelynek mind a nemzeti, mind pedig a közösségi jogi aspektusait megvizsgálták a szerzők. Egyébiránt a kötet a közép-európai régióban, elsősorban az EU új tagállamaiban vizsgálta az európai polgári eljárás-

jognak a nemzeti eljárásjogokra gyakorolt hatását. A fenti kérdések részletes *magyar nyelvű* kifejtése Kengyel Miklós – Harsági Viktória: *Európai polgári eljárásjog* című tankönyvében található, amely ugyancsak 2009-ben jelent meg az Osiris kiadónál (261-300. o.). A 2009. évi „elektronikus törvénycsomagba” tartozó 2009. évi L. törvény megnyitotta az utat az elektronikus fizetési meghagyásos eljárás előtt. Az új törvény Harsági Viktória a Petrik Ferenc szerkesztette kommentárban (*Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG-Orac, D/85–102/12. o.) már 2009-ben elemezte. A vezető kutató megbízásából Dávid Ágnes Phd-hallgató műhelytanulmányt készített „Az elektronikus közigazgatási eljárás Németországban” címmel.

2010

2010 projekt legmozgalmasabb és egyben legsikeresebb évének bizonyult. Az egyik legrangosabb polgári eljárásjogi szaklapban megjelent Harsági Viktória „*The Impact of New Information Technologies on Civil Litigation*” (Civil Justice Quarterly, 2010/2, 250–262. o.) című cikke, amelyben a kutatás egyik leglényegesebb kérdését összehasonlító jogi alapokon elemezte. Sajnos magyar vonatkozásban hasonló eredményt nem tudtunk felmutatni. 2010 tavaszára ugyanis nyilvánvalóvá vált az, hogy a jelenlegi magyar igazságügyi infrastruktúra *nem képes megbirkózni* az elektronikus eljárás bevezetéséből adódó feladatokkal. Az egyes elektronikus eljárások módosításáról szóló 2010. évi LIX. törvény az elektronikus kommunikációra vonatkozó szabályok 2010. július 1-re, illetve 2011. január 1-re tervezett bevezetését *egy évvel elhalasztotta*, Mivel az *esetleges* bevezetés a kutatás futamidején kívülre került, a továbbiakban az összehasonlító kutatásokra, illetve a 2010. őszére tervezett konferencia előkészítésére és sikeres lebonyolítására összpontosítottunk, amelyhez két időközben bevont résztvevő Nemessányi Zoltán egyetemi adjunktus Czoboly Gergely PhD hallgató közreműködését is igénybe vettük.

Az „*Electronic Justice - Present and Future*” címmel angol és német nyelven meghirdetett konferencia eredetileg nem szerepelt a munkatervünkben. A kutatómunka első két évének eredményei, az osztrák-magyar szimpózium sikere, valamint a nemzetközi konferenciák tapasztalatai alapján a vezető kutató az *International Association of Procedural Law* elnökségénél kezdeményezte azt, hogy a 2010-re tervezett nemzetközi kollokvium helyszíne Magyarországon legyen. A testület 2008-ban a helyszínre, majd 2009-ben a kollokvium témájára vonatkozó javaslatot is elfogadta. A rendezvény helyszínéül – az olcsóbb megrendezés lehetőségére tekintettel – Pécssett választottuk. A konferenciát *teljes egészében* az elektronikus polgári eljárás már megvalósult és jövőbeli vívmányainak szenteltük, a keresetlevél elektronikus úton történő benyújtásától kezdve az elektronikus bizonyítási eszközökön keresztül a modern információs technológia által támogatott végrehajtásig.

A 2010. szeptember 23-25-én megrendezett konferencián *huszonöt országból több mint száz polgári eljárásjogász, illetve informatikai szakember vett részt*. A hét főreferens (japán, spanyol, olasz, német, osztrák, brazil, észak-amerikai) mellett még további tizenkét előadó (belga, angol, lengyel, iráni, román, görög, orosz, kínai, észak-amerikai, brazil, német, magyar) gondoskodott arról, hogy a résztvevők világméretű áttekintést kapjanak az elektronikus igazságszolgáltatás jelenéről és jövőjéről. Mivel a konferencia önköltséges alapon került megrendezésre, a projekt költségvetését csak a vezető kutató által szerkesztett *konferenciakötet*, illetve a kutatók részvételi díja terhelte. A konferencia teljes anyagát eredetileg elektronikus könyv formájában kívántuk megjelentetni, de a rangos Springer Kiadó felajánlotta a *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice* sorozatban történő kiadást, amelyet örömmel elfogadtunk. A téma jelentőségére tekintettel egy magyar nyelvű

konferenciakötet kiadását is tervbe vettük, de a színopszisunkat *egyetlen magyar jogi kiadó sem fogadta el* a téma iránti csekély érdeklődésre hivatkozva.

2010 novemberében a vezető kutató a Magyar Jogász Egylet vándorgyűlésén az *új polgári perrendtartás megalkotásának szükségességéről* tartott előadást. A nyomtatásban is megjelent munka (MJE, Budapest, 2010, 135-147. o.) felvázolja a kodifikáció lehetséges ütemét és konkrét javaslatokat tesz a modern információs és kommunikációs technológia egyes elemeinek polgári perbeli alkalmazására (elektronikus kereset, videokonferencia stb.).

2011

2011-ben a kutatómunka az utolsó félévéhez érkezett. A Springerrel kötött szerződésnek megfelelően a vezető kutató és Nemessányi Zoltán megszerkesztette, majd áprilisban a kiadónak átadta az „*Electronic Technology and Civil Procedure. New Path to Justice from Around the World*” (munka)című könyv kéziratát, amelyet a kiadó által felkért lektorok – bizonyos nyelvi követelmények, illetve formai feltételek teljesítése esetén – kiadásra ajánlottak. A kötet angol nyelvű társszerkesztője Neil Andrews (Cambridge, Clare College) lesz. A könyv várhatóan az év végén jelenik meg (Serie Ius Gentium: Comparativ Perspectives on Law and Justice. Springer, New York, Heidelberg, (kb. 300 o.). A konferenciakötet tartalmazza Harsági Viktória „*Digital Technologie and the Character of Civil Procedure*” című tanulmányát is.

2011 júniusában jelent meg a vezető kutató és Harsági Viktória által szerkesztett „*Grenzüberschreitende Vollstreckung in der Europäischen Union*” című kötet (Sellier. European Law Publishers, München, 2011) amelynek több – német és angol nyelvű tanulmányában (369-375, 398-408, 428-437. o.) – a szerzők a végrehajtási eljárás sikeres lefolytatásához szükséges információk megszerzésével foglalkoztak nemzeti, illetve közösségi szinten (mint pl. az adós vagyonának a feltárására vonatkozó szabályok az Európai Unió tagállamaiban).

III. A kutatás eredményeinek összegzése

1. A kutatás eredményeit 4 önálló konferenciakötetben 10 tanulmányban és 11 könyvfejezetben adtuk közre. A 25 publikációból 8 angol és 2 német nyelven jelent meg, ebből 6 külföldi kiadónál. (Az OTKA támogatást 14 kiadványnál. így valamennyi konferencia-kötetnél, valamint a tanulmányok többségénél feltüntettük, míg a könyvrészleteknél erre nem volt lehetőségünk.)
2. Az információ polgári perbeli szerepét *több dimenzióban* vizsgáltuk meg.

A legnagyobb vállalkozás a 2010 szeptemberében rendezett nemzetközi konferencia volt, amelynek tizenkilenc fő- és nemzeti referense valóban *világméretű áttekintést adott* a polgári igazságszolgáltatásban alkalmazott modern információs technológia jelenéről és jövőjéről. A konferencia eredményeit bemutató kötet „*Electronic Technology and Civil Procedure. New Path to Justice from Around the World*” címmel a Springer kiadónál jelenik meg – várhatóan 2011 utolsó hónapjaiban.

Az *európai dimenzió* vizsgálata során a határon átnyúló polgári és kereskedelmi jogvitákat állítottuk a középpontba. Az információ áramlásának a zavartalanságát az Európai Unió Tanácsnak több rendelete is biztosítja (így különösen a bizonyításfelvételtől, illetve a

kézből szóló rendelet), míg más uniós jogforrások központi hatóságok felállítására kötelezik a tagállamokat az információcsere előmozdítása (pl. a tartással kapcsolatos ügyekről szóló rendelet). Legfontosabb megállapításainkat a „*Der Einfluss des Europäischen Zivilverfahrensrechts auf die nationalen Rechtsordnungen*” című tanulmány-kötetben (Nomos Verlag, Baden-Baden, 2009.), illetve az „*Európai polgári eljárásjog*” című tankönyvben (Osiris, 2009) publikáltuk.

Az összehasonlító kutatás keretében öt országot vizsgáltunk meg részletesebben. Ausztriát és Németországot a bírósági szervezet és a polgári perrendtartás – történelmi gyökerekből táplálkozó – hasonlósága, míg az Amerikai Egyesült Államokat, Finnországot és Japánt a polgári jogviták megoldása során alkalmazott információs technológia magas színvonala miatt választottuk ki. A kutatási eredményeinket „*Az elektronikus polgári eljárás az osztrák és a magyar igazságszolgáltatásban. Das elektronische Zivilverfahren in der österreichischen und ungarischen Justiz.*” című kétnyelvű konferenciakötetben (Dialóg Campus 2008), valamint „*Az információ a polgári perben*” című tanulmánykötet jogösszehasonlító tanulmányaiban (Dialóg Campus, 2010) publikáltuk.

A kutatás *negyedik dimenziójaként* a modern információs és kommunikációs technológia hazai alkalmazásának a tanulmányozását és a modern polgári per jövőképeinek a felvázolását jelöltük meg. Ezzel kapcsolatos célkitűzéseinket csak részben sikerült megvalósítani, mivel az elektronikus eljárás bevezetésére tett kísérletek 2010-ben megtorpantak. A kutatócsoport tagja, *Gáll Tamás*, aki 2008 és 2010 között az IRM tanácsosa volt, több tanulmányban számolt be az elektronikus eljárás bevezetésére tett kísérletekről: „*A modern technika mai és lehetséges jövőbeni szerepe a magyar polgári igazságszolgáltatásban*” (Dialóg Campus 2008), „*A hivatalos iratok elektronikus kézbesítéséről és az elektronikus térítvényről szóló 2009. évi LII. törvény általános bemutatása*” (Dialóg Campus 2010). A témavezető „*Kell-e új polgári perrendtartás?*” című tanulmányában vázolta fel az elektronikus eljárás bevezetésének a szükségességét. (Magyar Jogászegylet 2010). Egy új polgári perrendtartás megalkotása azonban – a szakma sürgetése ellenére – *sem* szerepel a törvényhozás napirendjén.

3. A kutatómunka legfontosabb eredményeként a *fokozatosan terebélyesedő nemzetközi jelleget* kell kiemelnünk, amely a 2007. évi osztrák-magyar kollokviummal kezdődött, majd a 2010. évi nemzetközi konferenciával (25 országból több mint száz résztvevő) érte el a csúcspontját. A modern információs és kommunikációs technológiának a polgári perre gyakorolt jelenlegi és *várható* jövőbeli hatásairól olyan személyek fejtették ki a véleményüket, mint Walter H. Rechberger bécsi professzor („*Die Auswirkungen des Einsatzes der Infomationstechnologie im Zivilprozess auf die Prozesskultur*” – Dialóg Campus 2008), Marcel Storme genti professzor, az International Association of Procedural Law korábbi elnöke, Peter Gottwald regensburgi professzor, a konferencia időpontjában az IAPL elnöke, valamint Paul Carrington professor (Duke University School of Law), akiknek a hozzászólásai, illetve tanulmányai az „*Electronic Technology and Civil Procedure. New Path to Justice from Around the World*” konferenciakötetben (Spinger, várhatóan 2011) jelennek meg.
4. A kutatócsoport tagjai által írt tanulmányok közül kettőt külön is ki kell emelni: Harsági Viktória „*Az elektronikus eljárás hatása a polgári eljárásjog klasszikus alapelveire*” című értekezése, amely a projekt egyik alapkérdésére keresett választ, „*The Impact of New Information Technologies on Civil Litigation*” címmel az egyik legrangosabb nemzetközi polgári eljárásjogi folyóiratban is megjelent (Civil Justice Quarterly, 2010/2, 250-262). A vezető kutató „*A modern információs technika hatása a polgári perre*” című jogösszehasonlító tanulmányában azokat a dogmatikai problémákat vette sorra, amelyek az elmúlt tíz évben a modern technika alkalmazásával összefüggésben felmerültek. (Megjelent „*Az*

információ a polgári perben” című konferenciakötetben, Dialóg Campus 2010.) A két tanulmány nagyban hozzájárult a témavezető által rendezett nemzetközi konferencia témáinak és előadóinak a kiválasztásához.

5. A 2010. évi nemzetközi konferenciáról Horváth Írisz a *Magyar Jog* számára (2011/3, 187-190), Kenichiro Kawano pedig a japán *民事訴訟法のジャーナル (Journal of Civil Procedure, 2011, Nr. 57, 230-234)* számára készített részletes beszámolót. Horváth Írisz német nyelvű ismertetője várhatóan a *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht* egyik őszi számában fog megjelenni. Peter Gottwald professzor, aki a konferencia időpontjában az International Association of Procedural Law elnöki tisztét töltötte be, a következő szavakkal értékelte a rendezvényt:

“Leading scholars from 25 countries engaged in a vivid and stimulating exchange of ideas. My thanks and appreciation go to all contributors for their efforts. Their papers reflect the pros and cons of e-justice as it stands today, from the welcoming vision of a future virtual trial to the fear of a brave new world. Seeing that insurance companies, social insurance, tax administrations, banks and investment companies are primarily using electronic processes and files, I am optimistic that court administrations and practising lawyers will overcome the problems of e-justice. Very soon, we shall use e-filing, e-service, e-discovery, e-proof taking, e-attachment of bank accounts and so on. The legal profession will profit from all these technical improvements.”

IV. A költségvetéstől való jelentősebb eltérések indokolása

A kutatás négyéves futamideje alatt két alkalommal, 2010-ben, majd 2011-ben kértük a költségvetésen belüli átcsoportosítást. Az első alkalommal a „napidíj”, illetve a „munkaadót terhelő járulék” rovaton, a második alkalommal pedig a „készletbeszerzés” rovaton keletkezett jelentős megtakarítás került át más költséghelyekre, ami a rendelkezésünkre álló keret ésszerűbb felhasználását tette lehetővé.

V. A kutatás jelentősége, hasznosítási lehetőségei

A kutatás során a modern információs és kommunikációs technológiának a polgári perre gyakorolt hatását vizsgáltuk. A legjelentősebb eredményt a több éves előkészítő munka után 2010-ben megrendezett nemzetközi konferenciával értük el, ahol három kontinens tizenkilenc országának előadói szolgáltattak naprakész információkat az elektronikus igazságszolgáltatás jelenéről és jövőjéről. A konferencia teljes anyagát felölelő angol nyelvű kiadvány várhatóan még 2011-ben megjelenik a Springer kiadónál *„Electronic Technology and Civil Procedure. New Path to Justice from Around the World”* címmel. A téma aktualitására, valamint a kiadó elismertségére tekintettel a konferenciakötet kedvező nemzetközi visszhangjára számítunk. Kevésbé vagyunk optimisták a kutatási eredmények, valamint a nemzetközi konferenciákon felhalmozott tapasztalatok *hazai hasznosítását* illetően. A téma jelentőségére tekintettel egy magyar nyelvű konferenciakötet kiadását is tervbe vettük, de a szinopszisunkat *egyetlen magyar jogi kiadó sem fogadta el* a téma iránti csekély érdeklődésre hivatkozva.